

UNIVERSITAT DE BARCELONA

La Universitat Autònoma de Barcelona.

Història,
memòria
i compromís

Lliçó inaugural del Dr. ANTONI SEGURA I MAS
Catedràtic d'Història Contemporània i director del CEHI

INAUGURACIÓ DEL CURS ACADÈMIC 2008 · 2009

La Universitat Autònoma de Barcelona. Història, memòria i compromís

Lliçó inaugural del Dr. ANTONI SEGURA i MAS
Catedràtic d'Història Contemporània i director del CEHI

INAUGURACIÓ DEL CURS ACADÈMIC
2008 · 2009

Barcelona, 22 de setembre de 2008

UNIVERSITAT DE BARCELONA

La Universitat Autònoma de Barcelona. Història, memòria i compromís.¹

Antoni Segura i Mas

Molt Honorable President de la Generalitat
Honorable Conseller d'Innovació, Universitats i Empresa
Rector Magnífic de la Universitat de Barcelona
Rectores i rectors magnífics de les universitats catalanes
Autoritats, col·legues, estudiants, amigues i amics.

Quan el rector Màrius Rubiralta i, posteriorment, el rector Josep Samitier i l'equip de Govern de la nostra universitat em van convidar a fer la lliçó inaugural d'aquest curs vaig tenir una doble sensació. D'una banda, la natural satisfacció de poder-me adreçar a la comunitat universitària en un dia tan solemne com el d'avui. De l'altra, el repte i la responsabilitat de saber relacionar de manera comprensible tres qüestions de difícil encaix: commemorar el setanta-cinquè aniversari de la constitució de la Universitat Autònoma de Barcelona, que és el principal motiu que ens aplega avui ací a tots nosaltres, parlar del Pavelló de la República, actual seu del Centre d'Estudis Històrics Internacionals fundat per Jaume Vicens Vives el 1949, i relacionar-ho tot plegat amb l'actual debat sobre la memòria històrica. Ho intentarem.

«Nosaltres pertanyíem a una generació que sentia apassionadament un ideal català —escrivia el rector Pere Bosch Gimpera a *La Universitat i Catalunya*—, ideal que portà a la Universitat no sols per tal de millorar-la, sinó de transformar-la i incorporar-la a la vida catalana». Aquell lloable compromís tingué, però, un final tràgic i, després del gener de 1939, la Universitat de Barcelona tornava a ser «la universitat provincial —ineficaç, inculta i profundament reaccionària durant el franquisme, podríem afegir— corresponent a la concepció burocràtica que presidia tota l'organització universitària espanyola».² En

1 Agraïixo als amics Rafael Aracil i Joan Villarroja els comentaris i suggeriments que m'han fet sobre una primera versió d'aquest text.

2 Pere Bosch Gimpera, *La Universitat i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1971: 19. A la bibliografia relativament abundant sobre la Universitat Autònoma de Barcelona que s'anirà citant al llarg del text cal afegir la magnífica exposició «República, Universitat i Autonomia 1931-1939. La República i la Universitat de Barcelona» preparada pels professors Francisco Gracia, Josep M. Fullola i Jordi Casassas i el llibre sobre la història de la Universitat de Barcelona d'aquests mateixos autors publicat amb motiu d'aquest setanta-cinquè aniversari.

efecte, després d'una experiència altament enriquidora, llavor d'un futur que es prometia esplèndid, el rector Pere Bosch Gimpera sortia de Barcelona el 21 de gener de 1939, només cinc dies abans que la ciutat fos ocupada per l'exèrcit franquista. El darrer claustre havia estat convocat només tres dies abans, per nomenar doctors honoris causa Pau Casals i el fisiòleg nord-americà Walter B. Cannon. El 3 de febrer de 1939, se suprimia l'autonomia universitària i, el 25 d'aquell mateix mes, eren cessats com a catedràtics Pere Bosch Gimpera, Pompeu Fabra i Joaquim i Josep Xirau. Era el preu que calia fer pagar als «vençuts». La dictadura va tancar la Universitat Autònoma de Barcelona per democràtica, per autònoma, per republicana (d'esquerres) i per catalanista. Doncs bé, avui hem decidit commemorar el setanta-cinquè aniversari de la constitució de la Universitat Autònoma de Barcelona, justament pel mateix que la va tancar el franquisme: per democràtica, per autònoma, per republicana (d'esquerres) i per catalanista, és a dir, per haver estat la primera experiència reeixida d'autonomia universitària empeltada apassionadament en un ideal català, com ens recordava Bosch Gimpera.

La reivindicació d'una universitat catalana venia de lluny i es troba ja present en les conclusions dels dos congressos universitaris catalans de les dues primeres dècades del segle (1903 i 1918) i, de fet, la Mancomunitat disposava d'algunes institucions que, degudament coordinades i ampliades més alguna que hauria de fer-se de nova creació, podrien haver donat pas ràpidament a una universitat catalana si el govern central ho hagués autoritzat. Es tractava dels *Estudis Universitaris Catalans*, creats el 1903 arran del *Primer Congrés Universitari Català* i que constaven de càtedres lliures d'extensió universitària; l'*Institut d'Estudis Catalans* (IEC), creat per Prat de la Riba poc després de ser nomenat president de la Diputació de Barcelona el 1907; els *Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi* que s'impartien des de 1915 i en què hi participaren «alguns dels intel·lectuals més importants de l'Europa de l'època — Albert Einstein (1923), H. Finke (1923), W. Meyer-Lübcke (1922), Raoul Blanchard (1922), Paul Hazard (1921), T. Levi-Civita (1920-1921), Lucien Poincaré (1916)... —»; els *Seminaris-Laboratoris* organitzats per la Diputació de Barcelona i la xarxa de centres vinculats a la Universitat Industrial, una iniciativa impulsada per Foment del Treball i la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona de la qual s'havia constituït un primer patronat el 1905 i era una realitat des de 1910. Hi havia les institucions, però també la malifiança del govern central enfront de qualsevol intent de catalanitza-

ció universitària.³ A més, des de 1919 es disposava del *Projecte d'Estatut de la Universitat Catalana* elaborat per un grup de catedràtics i que recollia les principals conclusions del *Segon Congrés Universitari Català* de 1918.⁴ El 17 d'abril d'aquell mateix any 1919, un decret del ministre d'*Instrucción Pública i Bellas Artes*, César Silió, obria la porta que cada universitat pogués elaborar el seu propi estatut d'autonomia universitària. Tanmateix, hom recelava del decret, perquè es creia que serviria per donar caràcter oficial als estudis religiosos de Deusto i El Escorial i fou derogat pel successor de Silió quatre anys més tard. En el cas de Barcelona, després de mesos i mesos de discussió, l'estatut no fou aprovat i l'aplicació del decret fou més aviat tímida: «alguna reforma en el tema del sistema d'oposicions, alguna forma d'intervenció dels estudiants, possibilitat de redactar i publicar treballs en català, però solament com a excepcions... El Claustre de la Universitat no va saber aprofitar-la [l'autonomia concedida pel ministre Silió], continuant amb la seva lenta rutina».⁵

Així, poc dies després de proclamar-se la II República, la Generalitat «nomenà un Comissariat —format per August Pi i Sunyer [havia presidit el *Segon Congrés Universitari Català* de 1918, era president de l'Acadèmia de Medicina i membre de l'IEC i tenia antecedents federals], Jaume Serra Hunter, Eduard Fontserè, Josep Xirau [un dels fundadors de la Unió Socialista de Catalunya] i Enric Soler i Batlle — que havia de regir la Universitat i que tenia la missió, a més a més, de preparar, d'acord amb el Consell de Cultura, creat pel conseller Gassol i que presidia Serra-Hunter, un projecte d'estatut que va basar-se en el del II Congrés Universitari Català». El 9 de juliol, Jaume Serra Húnter era escollit rector de la Universitat de Barcelona per 72 vots dels 78 emesos en el claustre.⁶ El ministre Marcel·lí Domingo confirmava pocs dies després el Comissariat i els nomena-

3 Albert Balcells, Enric Pujol, Jordi Sabater, *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Barcelona, Proa, 1996, 465-478 (citació pàgina 467).

4 El *Projecte d'Estatut de la Universitat Catalana* està reproduït a Albert Ribas i Massana, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1976: 173-184.

5 Pere Bosch Gimpera, ob. cit., 1971: 47-48; Albert Ribas i Massana, ob. cit., 1976: 43-45 i 130 (citació pàgina 44 i 130); i Enric Freixa i Pedrals, «Quinze mesos de Patronat (juliol del 33 a octubre del 34)» a *Commemoració del 50è aniversari de la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1983: 22-23.

6 Albert Ribas i Massana, ob. cit., 1976: 60 i Josep M. Sans i Puig, *Pere Bosch Gimpera*, Barcelona, Columna, 1994: 40 i 42.

ments fets per la Generalitat —entre els quals el de Pere Bosch Gimpera com a degà de Filosofia i Lletres—, «autoritzava l'ensenyament en català... i, per un decret de 15 de setembre de 1931, donava autonomia completa a les Facultats de Filosofia i Lletres de Madrid i Barcelona».⁷ Posteriorment, un cop aprovat l'Estatut d'autonomia universitària, Jaume Serra Húnter dimití en ser nomenat vicepresident del Parlament de Catalunya i el 13 de desembre de 1933, el claustre elegí, per unanimitat però amb algunes absències de professors explícitament oposats al Patronat i a l'autonomia, Pere Bosch Gimpera com a nou rector.⁸

L'autonomia de la Facultat de Filosofia i Lletres fou la punta de llança, segons apunta el mateix Pere Bosch Gimpera, de la futura Universitat Autònoma de Barcelona: es transformaren «totalment l'esperit dels estudis i els mètodes d'ensenyament» segons les directrius adoptades en el II Congrés Universitari Català; s'adoptà el català «com a llengua de l'ensenyament en la majoria de les càtedres»; es crearen noves càtedres «i s'incorporaren tots els valors de la ciència catalana a les càtedres creades» (Filologia catalana —Pompeu Fabra—, Història de Catalunya —Ferran Soldevila—, Literatura catalana —Jordi Rubió i Balaguer—, Llatí i literatura llatina —Nicolau d'Olwer—, Filologia grega —Carles Riba—); s'ampliaren els ensenyaments i s'encarregaren cursos i conferències; s'incorporaren alguns professors estrangers; «es suprimiren els exàmens per matèries i s'establí la llibertat de l'alumne per a formar-se, amb l'assessorament de la Facultat, el seu pla d'estudi i presentar-se als exàmens de grau, en creure's preparat»; d'acord amb els estudiants, s'organitzaren «cicles de conferències públiques, encomanades als més notables especialistes de Barcelona i altres universitats espanyoles sobre aspectes diversos de la cultura catalana i de la d'altres pobles hispànics»; d'acord amb l'Ateneu Polytechnicum, l'Ateneu Enciclopèdic Popular i els alumnes de l'Escola del Treball es crearen els Estudis Universitaris per a Obrers, que «no tenien caràcter professional ni menaven a aconseguir un títol, sinó tan sols un certificat i perseguien de fer assequible la cultura superior als obrers en un afany de democratització dels estudis» i, a l'espera de l'aprovació de l'Estatut d'autonomia universitària, hom disposava la creació de nous seminaris i centres de recerca. Paral·lelament, la Generalitat creava l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya —dirigit per Antoni M. Sbert—, «que tenia per missió una

7 Pere Bosch Gimpera, ob. cit., 1971: 52.

8 Pere Bosch Gimpera, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1980: 166 i 181.

política activa de concessió de beques, per tal de facilitar a aquells que no tenien mitjans l'estudi a la Universitat, en igualtat de condicions que els altres estudiants». Es crearen també residències d'estudiants d'ambdós sexes i molts instituts a diferents localitats de Catalunya i, sobretot, a Barcelona, l'Institut-Escola per tal de modernitzar el segon ensenyament.⁹

Tot plegat fou possible, sens dubte, gràcies a la complicitat d'unes autoritats republicanes (i molt especialment del ministre Marcel·lí Domingo) que, imbuïdes per l'esperit de la *Institución Libre de Enseñanza*, s'havien proposat trencar amb «les anquilosades estructures universitàries espanyoles, una revolució desitjable des de molts punts de vista, que es va encarar amb il·lusió i entusiasme els primers anys... El 1933 ens situem en el zenit de la il·lusió; els dos anys anteriors han servit, a la universitat, per canviar moltes coses, per donar autonomia a diversos centres (com les Facultats de Filosofia i Lletres de Madrid i Barcelona), per a plantejar-se la racionalització dels plans d'estudis, per a implicar a tots els estaments en la millora de l'ensenyança».¹⁰ L'esperit reformista del ministeri, forjat en les idees de la *Institución Libre de Enseñanza*, es corresponia amb l'esperit reformista que niava en la Conselleria de Cultura de la Generalitat, forjat en «la política educativa de la Mancomunitat».¹¹ I fou en aquest context que el decret de l'1 de juny de 1933 creava el Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona per tal que elaborés l'estatut d'autonomia. Com assenyala Jordi Maragall, professor ajudant de Pedagogia de la Universitat Autònoma de Barcelona,¹² «els homes que es trobaren després al Patronat de la Universitat de Barcelona eren o bé hereus de la “Institución” [Libre de Enseñanza] o liberals amb afinitats evidents, o catalans amb vocació hispànica, per bé que amb matisos que anaven des d'una dreta catalana —el filòleg Joaquim Balcells, nascut a Canàries—, passant per homes de posició republicana d'esquerres —August Pi i Sunyer o Antoni Trias Pujol».¹³ Observeu que de la universitat catalana del projecte de 1919 s'havia passat a la Universitat Autònoma de Barcelona en compliment de l'article 7è de l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1932,

9 Pere Bosch Gimpera, ob. cit., 1971: 53-54.

10 Francisco Gracia Alonso, Josep Maria Fullola, *El sueño de una generación. El cruceo universitario por el Mediterráneo de 1933*, Barcelona, Publicacions i Edicions-Universitat de Barcelona, 2006: 11.

11 Josep M. Sans i Puig, ob. cit., 1994: 40.

12 Albert Ribas i Massana, ob. cit., 1976: 255.

13 Jordi Maragall, *Balanç de la Universitat Autònoma*, Barcelona, Editorial Nova Terra, 1969: 19.

on se sol·licitava la concessió de l'autonomia universitària a requeriment de la Generalitat. Aquest canvi era fruit de l'entesa entre el govern de Madrid i el de la Generalitat. No hi hauria, doncs, universitat catalana, però, a canvi, l'autonomia permetria «catalanitzar» la universitat de l'Estat a Catalunya. Així, «l'Estat es reservava únicament l'extensió dels diplomes professionals i dels graus universitaris; però conservava els seus centres; i per fi, per tal d'evitar que hi hagués dues universitats, una enfrontada a l'altra, i que es repetissin les doloroses experiències d'altre països es consignà a l'article 7è. de l'Estatut que, si la Generalitat demanava l'autonomia de la Universitat de Barcelona, aquesta s'organitzaria com a universitat única».¹⁴

En conseqüència, tal com disposava el decret de l'1 de juny, el juliol es procedí a nomenar els deu vocals del Patronat, cinc pel Consell de la Generalitat (Pompeu Fabra —membre de l'IEC—, Domènec Barnés, August Pi i Sunyer, Joaquim Balcells —membre de l'Acadèmia de Bones Lletres i de la Fundació Bernat Metge— i Josep Xirau) i cinc per part del *Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes* (Gregorio Marañón, Américo Castro, Antoni Garcia Banús, Càndid Bolívar i Antoni Trias i Pujol). El rector Pere Bosch Gimpera també era vocal del Patronat amb veu i vot. La Presidència del Patronat l'exercí Pompeu Fabra i el càrrec de secretari Joaquim Balcells.¹⁵ Durant l'estiu, el Patronat procedí a la redacció de l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona que fou aprovat el 7 de setembre. El capítol primer disposava la seva autonomia en els «ordres docent i administratiu» (article 2) i la «recíproca convivència [de] les llengües i cultures castellana i catalana en igualtat de drets per a professors i alumnes, sobre la base del respecte a la llibertat dels uns i dels altres per a expressar-se en cada cas en la llengua que prefereixin» (article 3). El títol segon (articles 4 i 5) s'ocupava del patrimoni de la Universitat. El tercer (articles 6 a 13) tractava del Patronat, que, després de redactar l'Estatut d'autonomia, havia d'aprovar els reglaments de la Junta Universitària i de les facultats, nomenar, «quan s'escaigui», el personal docent, administratiu i subaltern i gestionar el patrimoni i els recursos de la Universitat; el quart (articles 14 a 18), del rector; el cinquè (articles 19 a 25), de

14 Pere Bosch Gimpera, ob. cit., 1971: 54-55.

15 Jordi Maragall, ob. cit., 1969: 22. Resulta força interessant llegir els apunts que Jordi Maragall (*El que passa i els qui han passat*, Barcelona, Edicions 62, 1985) dedica a Jaume Serra Húnter (pàg. 105-109); Joaquim Xirau (pàg. 110-115); Antoni Trias i Pujol (pàg. 115-121); August Pi i Sunyer i els Pi i Sunyer (pàg. 122-138); i Pere Bosch Gimpera (pàg. 138-150).

la Junta Universitària, formada pel rector i cinc representants (tres professors, un ajudant i un alumne) de cada facultat, que s'encarregarà d'establir el pressupost anual i, a proposta de les facultats, els plans d'estudis, que, juntament amb el Reglament interior de la Universitat, sotmetrà a l'aprovació del Patronat; el sisè (articles 26 a 28), del Claustre General, format pel rector, els professors numeraris i agregats i representants de la resta del professorat, dels ajudants i dels estudiants, que elegeix el rector i suggereix i fa propostes al Patronat; i el setè (articles 29 a 35), de les facultats, de les que se'n preveien cinc (Filosofia i Lletres i Pedagogia; Ciències; Dret i Ciències Econòmiques i Socials; Medicina; i Farmàcia), que posteriorment podrien ser ampliades segons les necessitats i els recursos. El títol vuitè (articles 36 a 50) estableix les classes de professors (numeraris i catedràtics, agregats, lliures —«nomenats anualment... en vista de llur autoritat científica i de llurs condicions pedagògiques, i quan dirigeixin una institució cultural important, un servei clínic o de laboratori, fora de la Universitat»—, encarregats de curs, honoraris i ajudants), les seves funcions, la seva càrrega docent i el tipus de vinculació amb la Universitat, que podria requerir i contractar com a catedràtics numeraris professionals de reconegut prestigi. El títol novè (articles 51 a 62) estava dedicat a l'organització dels estudis, títols i carreres, amb la limitació dels mínims que exigeix l'homologació estatal dels títols; el desè (articles 63 i 64), al Claustre Extraordinari, l'onzè (articles 65 a 69), als estudiants, que constituïran una associació professional d'estudiants i associacions d'estudiants per facultats; i, el dotzè (articles 70 i 71), a les associacions professionals de graduats de la Universitat i d'antics alumnes. Finalment, l'Estatut inclou vuit articles (del 72 al 79) complementaris, que tractaven de qüestions diverses relacionades amb els reglaments complementaris, el professorat i el personal administratiu i subaltern, les proves d'ingrés, etc.¹⁶

16 El decret del *Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes* d'1 de juny de 1933 (*Gaceta de Madrid* del 2 de juny) «atorgant a la Universitat de Barcelona l'autonomia sol·licitada pel Consell de la Generalitat de Catalunya», el «nomenament de vocals del Patronat de la Universitat de Barcelona» (decret del *Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes* del 5 de juliol de 1933 —*Gaceta de Madrid* del 7 de juliol— i de la Generalitat de Catalunya de l'1 de juliol —*Butlletí oficial de la Generalitat de Catalunya* del 4 de juliol—) i l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona (Ordre del *Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes* de 7 de setembre de 1933 —*Gaceta de Madrid* del 8 de setembre— i Decret del Consell de la Generalitat de Catalunya del 28 d'agost de 1933 —*Butlletí oficial de la Generalitat de Catalunya* del 4 de setembre—) estan reproduïts a Tomàs